

Politika kao komponenta transformacije našeg sela*

Vojin Radomirović

I. OSNOVNE KOMPONENTE STRUKTURE I KRETANJA DRUŠTVA

Društvene promene uopšte, pa i one na seoskom području, uslovljene su uzajamnim delovanjem osnovnih komponenti društvenih procesa i odnosa koji se mogu — prema izrazima svakodnevnog života — označiti kao tehnika, ekonomika, politika i kultura. U našim razmatranjima ovi se pojmovi definišu nešto specifičnije, ali zadržavaju bitna obeležja iz praktičnih i naučnih sfera. Pod *tehtnikom* se podrazumevaju materijalni društveni procesi bez obzira na oblast društvenog života u kojoj se javljaju, no oni imaju pretežan značaj u oblasti proizvodnje životnih sredstava. Pod *ekonomikom* se obuhvataju društvene veze povodom proizvodnje, raspodele i potrošnje ekonomskih dobara, tj. proizvodni odnosi. U svom jedinstvu tehnika i ekonomika čine ono što se po teoriji istorijskog materijalizma uzima za osnovu društva. Pod *politikom* se obuhvata oblast društvenih pojava poznatih pod imenom društveno-političkog uređenja, odnosno političke nadgradnje društva, naime institucije i organizacije kojima se sređuje i reguliše društveni život. Pod *kulturom* se ovde podrazumevaju duhovni društveni procesi, tj. ideološka nadgradnja društva, odnosno kultura u užem značenju, kao duhovna kultura.

Za ovu svrhu biće potrebno da se nešto više specificiraju pojmovi, tako da ćemo pod *ekonomikom* podrazumevati stihijske odnose nastale pod uticajem uslova proizvodnje i potreba potrošnje, dok će *politika* označavati svesno i organizovano, manje ili veće usmeravanje društvenih procesa u poželjnom pravcu — prema grupnim ili širim društvenim interesima. Za nas će dakle *ekonomika* označavati društvenu stihiju, dok će *politikom* biti obuhvaćeno svesno usmeravanje društva. Sa gledišta formalno-socioloških teorija, ekonomika i politika imaju u jačoj mjeri karakter društvenih odnosa (odnosi bogatstva — ekonomika, te odnosi moći — politika), kao oblika u kojima se ispoljavaju društveni procesi kao sadržaji društvenih

* Ovaj prilog je saopćenje autora na Petom stručnom sastanku jugoslavenskih sociologa, čija je tema bila *Sociološke dimenzije procesa urbanizacije i industrijalizacije u Jugoslaviji*. Sastanak je održan u Dubrovniku od 11. do 13. veljače 1971. godine. Budući da ovo saopćenje nije pristiglo za dvobroj »Sociologije sela« u kome su štampani ostali prilozi pripremljeni za tu priliku, to ga sada objavljujemo. (Primjedba Redakcije)

pojava, koji su dati kao materijalni — tehnika, i duhovni — kultura. Svaka od ovih komponenti može da se uzme i kao ona druga, tako da su moguće njihove raznovrsne kombinacije: tehnološka ekonomika i ekonomska tehnika, politička kultura i kulturna politika, ekonomska politika i politička ekonomika, te ekonomska kultura i kulturna ekonomika.

Za upotpunjavanje modela *društvene pojave*, pored ovih osnovnih komponenti potrebno je uključiti i *ljude* kao osnovni i glavni društveni »materijal«. Društvo se definiše kao »skup društvenih pojava«, a sama društvena pojava kao »povezano delovanje ljudskih ponašanja« (R. Lukić). Dakle u središtu socijalnog kvadrata sa četiri strane — komponente, imaćemo dijagonalno uklopljene pojedince i zajednice, pri čemu se pojedinci povezuju i formiraju različite vrste grupa- skupina, odnosno zajednica. Pri razmatranju problema *strukture i kretanja društva* potrebno je ove komponente i strukture uzimati u njihovoj dijalektici jedinstva i suprotnosti, istovremenosti i različitosti.

Društvene se komponente mogu uzimati kao *činioци*, ali i kao *rezultati* (posledice) društvenih promena, a u našem slučaju kao rezultati transformacije sela. *Problem* je u *usklađivanju* osnovnih komponenti društva. Tehnička komponenta je data kao materijalni objektivni okvir. Ekonomika se ispoljava kao društvena stihija pod dejstvom uslova proizvodnje i potreba potrošnje. Politika je aktivnost društva za unošenje svesne, namerne promene, odnosno za održavanje postojećih odnosa i uslova — subjektiviziranje objektivnoga, ili s druge strane — objektiviziranje subjektivnih stavova i težnji. Politika se mora usklađivati sa kulturom kao društvenim sadržajima — vrednostima i saznanjima.

II. PRAVCI, PODRUČJA I NIVOI ISPOLJAVANJA POLITIKE

Politika ima više svojih dimenzija i okvira s obzirom na vreme i s obzirom na društveni prostor. *Opšta* društvena politika polazi od nekih osnovnih vrednosti ideologije vladajuće klase ili bar kompromisa kojim se obezbeđuje usklađivanje težnji različitih klasa. Ovde se radi o socijalno-klasnom raščlanjivanju političkih ciljeva s obzirom na posebne grupe interesa. Ovakvo raščlanjivanje politike je moguće vršiti u društvima koja polaze od činjenice egzistencije različitih, ravnopravnih i ravnotežnih interesa; ti interesi se međusobno suprotstavljaju i usklađuju kompromisima. Monistički sistemi društva polaze od jedinstvenog opšteg interesa, a njemu se podređuju posebni i pojedinačni interesi. Polazi se od pretpostavki da je taj opšti interes dat jasno i unapred, da njega izražavaju u državi posebno ustanovljeni organi — partijski, verski i državni. Ovakva politička struktura je poznata u totalitarnim režimima (fašistički i staljinistički sistem).

Dve su osnovne *tehnike* ostvarivanja političkih ciljeva. a) *Liberalizam* dopušta da se stvari rešavaju same po sebi, pošto prirodni zakoni, kao harmonični, usklađuju poredak. Ovakvu politiku žele društvene grupe čija je moć stabilizovana, te je postala »prirodna«, pa se društvena moć reprodukuje iz sebe same. Ovakvu politiku zastupaju i ona društva koja su u takmičenju uspela da zauzmu povoljnije pozicije. One društvene grupe koje su u fazi pridobijanja političke moći zastupale oštar i otvoreni intervencionizam, u momenu kada učvrste svoju moć i osete se sigurnim — menjaju političku taktiku i prepuštaju stvari objektivnim društvenim zakonima.

b) *Protekcijonizam* je politika onih grupa i društava kojima stihijski poredak stvari i procesa ne zadovoljava interese. Ovo je politika klase koja tek uzima poziciju moći (prvobitna akumulacija kapitala, zatim prva faza razvoja socijalizma). Protekcijonizam zanemaruje objektivni prirodni tok stvari i unosi svesne, željene promene, te okreće društvene procese u posebno orijentisanom pravcu, proklamujući snagu ljudi i institucija da menjaju i revolucionišu društvenu stvarnost.

Pored razlikovanja liberalne i protekcijonističke politike, s obzirom na odnos između *tradicije i inovacija* može se govoriti i o konzervativnoj i radikalnoj politici. Prema ovome se obrazuju političke partije, a ukoliko nema jasno organizovanih i otvoreno usmerenih političkih partija, u političkom ponašanju društvenih institucija, organizacija i grupa može se uočiti tendencija zadržavanja postojećega ili unošenja većih promena.

Politika kao *realnost* data je funkcionisanjem organizacija i institucija i ponašanjem ljudi. Pored toga postoji određena *metapolitika* kojom se obuhvataju ideali — izraženi programima i rezolucijama kojima se prekriva, obrazlaže i opravdava ono što je u stvarnosti dato. Otuda je neosnovano govoriti kako u društvu ne postoji ova ili ona politika. Kao *realnost*, politika je uvek data, no kao sistematizovani skup stavova ideologije o određenoj sferi društvenog života, politika ne mora da postoji.

Pored ovih razlikovanja, *politika* se može dalje diferencirati prema slojevima i sferama. Ovde se radi o različitim sadržajima koje *politika* u sebi nosi, obuhvatajući pojedine društvene procese i odnose vezane za demografsku reprodukciju i zdravstvenu zaštitu, saobraćaj i građevinarstvo poljoprivredu i industriju, trgovinu i financije, prosvetu i kulturu, sport i rekreaciju, kriminal i ideologiju, religiju i umetnost. Pored toga je potrebno, prema širini društvenog prostora koji se njome pokriva, razlikovati globalnu politiku društva i politiku pojedinih delova društva, tj. užih društvenih zajednica i grupa, a u našem slučaju konkretno — od federacije, preko republika, nekadašnjih srezova i opština i mesnih zajednica do radnih organizacija i porodice, kao i ostalih grupacija na mikrosocijalnom nivou.

Politička komponenta obuhvata ustanove i organizacije kojima se usmeravaju društveni procesi, podrazumevajući ih u njihovom dinamičkom smislu, tj. u funkcionisanju. U našem se razmatranju pod politikom obuhvataju aktivnosti društva na svim *nivoima* i u svim njegovim sferama, koje *usmeravaju* društveni proces.

Nivoi politike:

a) *globalno društvo* (u nas se odnosi na federaciju, republike i pokrajine, mada za sada jedino federacija ispunjava sve uslove globalnog društva),

b) *naseljska zajednica* je u nas data takođe sa više varijanti (grad, selo, mesna zajednica), a *opština* je najopštiji naziv ili drugačije rečeno — komuna,

c) *radne zajednice i radne organizacije* su po pravilu na nižem nivou od teritorijalnih zajednica, ali su one obavezno parcijalnije skupine. Inače pojedine radne organizacije i zajednice u okviru njih mogu da se rasprostiru na više teritorijalnih zajednica (više komuna, republika). Ovakve se organizacije kroz integraciju javljaju sve više i u poljoprivredi,

d) porodične zajednice su ostatak od nekadašnjih potpunih i samodovoljnih tradicionalnih, patrijarhalnih zajednica koje su obuhvatale i rad i potrošnju i socijalni život (kulturno-politički). Sadašnja *porodica* sve se više formira kao parcijalna zajednica koja zadržava biološko-reproduktivnu i vaspitno-kulturnu funkciju, ali se iz njene ekonomske sfere izdvaja proizvodna delatnost, te se ona uglavnom svodi na potrošačku funkciju,

e) pojedinac (ličnost) bi trebao da bude krajnji, ali i polazni stepen političkog izražavanja i delovanja.

III. FORMIRANJE POLITIČKE IDEOLOGIJE I SELJACI U POLITICI

Poznato je da je učešće seljaka u politici (u smislu određivanja njenih ciljeva, kao i sredstava za ostvarivanje zadataka u odnosu na razvitak sela i poljoprivrede, kao i čitavog društva) manje-više bilo manifestativnog karaktera (S. Šušvar, 11). Isto tako se komunalni sistem nije potvrdio u najvažnijem zadatku — da ubrza integraciju sela u šire društvene prostore (Z. Mlinar, 5). Prof. Z. Mlinar dokumentovano utvrđuje da su seljaci u našoj politici, kao i u ranijim periodima razvoja, bili samo objekt za eksperimentisanje tzv. »svesnim subjektivnim snagama« i »nosiocima« društvenog progressa koji su nastupali sa strane (iz grada), te je tako u formulisanju kako političke strategije tako i konkretnih mera izostajao stvarni društveni subjekt na koga su se ova politika i ove mere odnosile.

Malo se što bitno menja u odnosu prema seljacima koji se odlikuju svojevrtnim elitizmom. Prema oceni ideologije, oni su zaostali, primitivni, konzervativni, ne znaju šta im treba, te se tako opravdava starateljski odnos prema njima. U manje razvijenim društvima i privredama seljaci imaju ulogu »socijalnih crnaca« (niže rase), pa pored toga što su ekonomski pritisnuti i potisnuti — obično ih se nastoji još i ideološki dotući. Sa seljacima se postupalo po onoj Luterovoj tezi iz vremena nemačkih seljačkih ratova: neka seljak bude srećan što je dao jednu kravu, da bi drugu mogao u miru da muze. Ironija je u tome što je uz sva uzimanja, seljak morao da bude još i zahvalan. Međutim, ovaj misionarski, usrećiteljski odnos moćnih društvenih grupa prema potlačenima bio je poznat u čitavoj dosadašnjoj istoriji.

Čini se da su mogućnosti za izražavanje *posebnih* političkih interesa seljaka, kao i drugih grupa u društvu, u nas posebno slabe, pa čak i nikakve. Ovo se naročito odnosi na interese klasno podređenih društvenih grupa, a samim tim i na seljaštvo kao najširi podređeni društveni sloj. U svojoj istoriji seljaci se nikada nisu mogli da organizuju politički, te da tako jedinstveno zastupaju i brane svoje interese. Ukoliko je i bilo organizacija i stranaka sa seljačkim nazivima, to je u pravilu bilo samo maskiranje interesa i uticaja drugih grupa u društvu koje su se, iako malobrojnije, svojom moći uspevale da nametnu. Jedan čehoslovački sociolog je povodom ovoga govorio: u današnjem društvu skupljači leptira i maraka, svirači i pevači itd. imaju svoja udruženja, ali najbrojnija društveno-profesionalna grupacija — poljoprivrednici, nemaju svog udruženja ni organizacije. Zašto je to tako? Čini se da ovde postoji strah od grupisanja i organizovanja ovako brojne skupine, usled mogućnosti da se ona ponekad pokaže kao suprotstavljena opštoj i »pravilnoj« politici. U nas se poslednjih godina javljaju ideje o nekakvom ekonomskom ili sindikalnom organizovanju poljoprivrednika i seljaka. Moguće je da o značaju ovakvog organizovanja postoje

znatne iluzije, no činjenica da se njima prećutno ili otvoreno suprotstavljaju predstavnici zvanične politike, govori o strahu od posebnog organizovanja ove u nas najbrojnije skupine; ovo organizovanje poljoprivrednika bi moglo da dovede do političkog pluralizma u našem političkom sistemu (koji nastoji da ostane monolitan, odnosno priznaje samo izvesne granske i teritorijalne osnove grupisanja interesa, dok zanemaruje socijalno-klasne osnove strukturiranja društva i društvenih interesa).

Kada su u pitanju *selo u politici* i *politika prema selu* potrebno je postaviti pitanje o izvoru ideologije i njenim nosiocima. Naime, izvori i nosioci ideologije mogu biti *unutrašnji* — autohtoni, ili *spoljni*, tj. od drugih društvenih grupacija izraženi i nametnuti nosiocu. *Formiranje* političke ideologije može biti dvojako: putem oktroisanja i demokratskim putem. Ovde je veoma važno utvrditi stepen *otvorenosti* političke ideologije. On označava mogućnost unošenja promena u sistem vrednosnih stavova i njihovu stalnu podvrgnutost kritici saznanja i prakse. U suprotnom, oktroisane ideologije — koje se obično vezuju za božju providnost, odnosno za određene duhovne veličine (marksizam) — nisu podložne proverbi, a svaka kritika njihovih stavova uzima se kao revizionizam i neprijateljstvo. Svaki ideološki stav jednom izražen i vezan za neprikosnovene izvore ostaje da važi i dalje, iako ga novi stavovi indirektno ili neposredno poništavaju. Tako se formiraju svojevrsni ideološki talozi i slojevi. Prihvatanjem novih ciljeva i vrednosti ne napuštaju se starije i ranije, tako da nastaje određena ideološka konfuzija — kumuliranje ideologija.

IV. KARAKTERISTIKE I REZULTATI NASE POLITIKE PREMA SELU I POLJOPRIVREDI

Naša *politika prema selu* lebdela je između stvarnosti životnih prilika društva i utopija koje bi trebalo ostvariti i dostići u budućnosti. U ovom se pogledu mogu utvrditi dva karakteristična perioda i pristupa. a) U *prvom* je periodu u jačoj meri bio karakterističan *dogmatizam* — u kome se ciljevi, zadaci i sredstva utvrđuju prema nekim drugim, iz opštih principa izvedenim stavovima, koji često ne odgovaraju konkretnim prilikama i problemima koje je politikom trebalo rešavati. No dok je opšte proklamacije političke strategije bilo moguće formulisati nezavisno od datih uslova, pri donošenju konkretnih političkih mera (a još više pri njihovom sprovođenju) nailazilo se na znatne prepreke, pa je otpor društvenih činjenica onemogućavao da se ostvare nerealni i mogućnostima protivni zahtevi. Tako je stvarnost bila najbolja korekcija politike, pošto se o njoj inače nije moglo slobodno raspravljati a da se to ne osudi kao protivosocijalističko i protivdruštveno.

b) U *drugom* je periodu jače izražen *pragmatizam*. Iako se i dalje ostaje na generalnim dugoročnim ciljevima, oni nemaju veći uticaj na konkretne mere koje se preduzimaju oprezno a inače su liberalistički orijentisane. Ukoliko se i preduzimaju pojedine neadekvatne mere, ne insistira se na njihovom sprovođenju, te su tako i manje štetne. Opšte deklaracije o dugoročnim ciljevima služe i dalje za sastavljanje programa i rezolucije, a pored starih ciljeva koji se zadržavaju, unose se i novi koji sa starima nisu najbolje usklađeni. Tako se kumuliranjem ideoloških naslaga formiraju svojevrsni taloženi slojevi; po potrebi se iz njih mogu birati ovi ili oni stavovi, a da se pri tome ne skrene sa »linije«.

Kada se ocjenjuju *rezultati* ovakvih politika, i kada se upoređuju s dugoročnim korekcijama i konkretnim merama, može se jasno odrediti da li su oni ostvareni »zahvaljujući« politici, ili pak »nasuprot« i »uprkos« politici. No ni tada se ne može reći da je politika bila sasvim loša, ili sasvim dobra, pošto nikada neće biti mogućnosti za uspoređivanja, jer se eksperimentalna situacija ne može uspoređivati sa kontrolnim stanjima, tim pre što se ovde ne radi o eksperimentima već o politici koja zahvata sve društvene pojave određene vrste. Uopšte uzevši, nije moguće verifikovati adekvatnost sistema političkih mera drugačije do samim njihovim funkcionisanjem. Ukoliko se određene mere ostvaruju bez većih otpora i oživljavaju praktično, znači da su one prilagodljive situaciji. No da li je bilo moguće naći i pogodnije, prilagodljivije mere — na to se ne može odgovoriti jednostavno. Pre bi se moglo prihvatiti da ni ovde, kao ni u društvenom životu uopšte, idealnih rešenja nema, niti ih može biti, a još manje je teško pretpostaviti da će to jedino i najbolje rešenje biti pogođeno.

Postoje *tri* kriterija za procenu rezultata političkih mera i stavova o političkim pitanjima. a) Najvažniji je kriterij logičke zasnovanosti. Ukoliko se određene mere ne mogu da podvedu i verifikuju prema ovom kriteriju, nemoguće je da one budu pravdane nekim drugim, »višim« razlozima. Naučna saznanja društveno-političkih činjenica su prilično ograničena, ali u onoj meri u kojoj su ostvarena, ne može biti opravdanja da ih se u političkoj praksi zanemaruje i ignoriše. b) Drugi je kriterij praktične ostvarljivosti datih mera. S obzirom na naučne zahteve, neke mere mogu izgledati prihvatljive, ali ukoliko su izvedene iz drugih prilika i nisu konkretizovane prema situaciji na koju treba da se odnose, nužno dolazi do nemogućnosti njihovog sprovođenja, odnosno do negativnih rezultata ukoliko se sprovode. c) Najzad, pored svoje saznajne i praktične zasnovanosti, političke mere i stavovi o političkim pitanjima imaju i jednu posebnu zasnovanost — usklađenost sa određenom ideologijom; u našim uslovima radi se o socijalističkoj ideologiji koja treba razvijati jednakost uslova rada i raspodele, te samoupravljanju kao metodu regulisanja društveno-ekonomskih odnosa. Dok su kriteriji saznajno-logičke i praktične zasnovanosti relativno jasni i vidljivi, u slučaju kada se radi o ideološkom kriteriju moguća su različita tumačenja, bar s obzirom da su (usled različitih stavova koje sadrže) ideologije u velikoj meri neodređene te daju mesta različitim varijantama rešenja, odnosno svakakvim stavovima, pa stoga nisu pouzdan kriterij za vrednovanje političkih mera i stavova.

U ovoj oblasti pojmova neophodno je razlikovati neposredne i *posredne* učinke politike. U odnosu na *selo* čini se da su bitnije delovali posredni činioци politike, nego oni direktni. Izgleda da su posredni činioци korigovali neadekvatnost direktnih činilaca. Nastojali smo izvršiti socijalizaciju sela bez adekvatnih materijalnih promena u društvu. Nastojali smo menjati ekonomiku bez odgovarajućih promena u tehnici. Međutim, rezultata nije bilo, ali je ostala ideologija. Delovale su snage ideološke inercije: *dogmatizam* u politici prema selu, bez obzira na izmenjene uslove u svim ostalim sferama društva. pokušava se spojiti ekonomski liberalizam i samoupravljanje sa esnafsko-birokratskom logikom tutorisanja nad seljakom kao nedoraslom i nedovoljno »svesnom« činiocu u društvu, koji nije u stanju da bude »nosilac« progresa u poljoprivredi, ali koji ipak treba da bude »subjekt« u društvenim odnosima (kao da je pitanje »subjektivisanja« stvar ideologije i politike a ne objektivnih prilika u proizvodnim odnosima!). Seljaku se

nudi predstavničko formalno-političko reprezentovanje u organima samoupravljanja, a da se o njegovim ograničenim uslovima rada i života i dalje ništa ne govori. Poznavaoi naučnih saznanja i prilika s ovog područja (S. Popović, 12 i M. Kovačević, 14) s pravom ističu važnost poštivanja posebnosti seljačkog gazdinstva kao društveno-ekonomske jedinice i zakonitosti njegove reprodukcije.

Kao što je ranije prevladavajući stav (premda dogmatski izveden i prema selu ignorantski i negatorski postavljen) značio uklapanje u jednu političku ideologiju (postojalo je obezbeđenje sigurnosti, mira i karijere njenim pristalicama a i otklonjen je svaki rizik ličnog angažovanja i izjašnjavanja), tako je u suštini i sadašnji vrednosno neutralni scijentistički stav motivisan potrebom za otklanjanjem rizika i odgovornosti. Zaštita autoriteta *klasika* i partije, a sada i *nauke*, podjednako je birokratski motivisana: obezbediti mir i izbegavati odgovornost, jer nema ličnog angažovanja; stoga je ona protivna humanističkoj i aktivističkoj ideologiji marksizma koja odbacuje dogmatizam i neutralizam.

Uticaj politike na transformaciju sela nije spoljašni, pošto je *politika* samo jedna od komponenti društvenih procesa. Ovde se u najboljem smislu radi o odnosima interakcije i funkcionalnog uzajamnog delovanja. *Usklađivanje politike* ima više dimenzija. Jedno je usaglašavanje pojedinih komponenti društva — politike, tehnike, ekonomike i kulture, a drugo usaglašavanje političke strategije i praktično-političkih mera.

Politička *strategija* je smerala previsoko i ciljala predaleko, pa je tako promašivala ciljeve, ukoliko su oni uopšte bili jasni i određeni. No i u tome ima nečeg povoljnog. Ukoliko bi raskorak između težnji i mogućnosti bio manji, to bi politika nalazila neke ciljeve te bi svojim dometom ometala normalno, prirodno ispoljavanje životnih mogućnosti društva. Ovakvo previsoko i predaleko usmerena politička strategija ostavljala je praktično bez intervencija društveni život sela, pogotovo posle kraćeg administrativnog perioda (SRZ i otkup), tako da su dalji rezultati ostvareni gotovo *uprkos* »jasnim« ciljevima agrarne politike (krupna robna proizvodnja i podruštvljavanje). Istraživanja Zdravka Mlinara (5) ukazuju da su političke mere (politička taktika) u odnosu na selo i poljoprivredu delovale nasuprot ovim ciljevima (podruštvljavanje). Ako je realnost podruštvljavanja vezana za širenje i umnožavanje društvenih veza — ekonomskih i kulturnih, sa širim prostorima društva, tj. s uključivanjem u društvenu podelu rada i tržišne odnose, onda je preduslov ovome trebalo biti razvijanje *kulture* rada i potrošnje na seoskom području. Ovde se, međutim, isprečio ideologizirani oblik društvenih veza tzv. društveno-organizovane proizvodnje. Radi se o tome da se političke težnje i sa njima usklađene mere ne mogu suprotstavljati stanju tehnike, kulture i zakonitosti ekonomske stihije, već moraju da od njih polaze i da se na njima zasnivaju.

Ukoliko politika ne uvažava ove datosti, postoji opasnost za skokove uprazno ili tzv. »otkrivanje Amerika«, tako da se »novo« često svodi na davno poznate tipove i oblike odnosa rada i života, ali sada pod novom formom i novim imenom. Pitanje je koliko politika ima moći da utiče na društvenu osnovu, tj. koliko se njome mogu menjati ekonomski odnosi. Za *društvo* bi bilo veoma značajno da se sazna koliko institucionalni okviri (oblici i tipovi društvenih odnosa) utiču na sadržaje društvenih procesa (tehničke i kulturne). Uspešnost politike se daje meriti i ceniti prema efikasnosti *rada* u materijalnoj i duhovnoj sferi života društva. No ovde ostaje uvek

otvoreno pitanje o najboljoj politici, pošto ne može biti eksperimentalnih situacija ni provera putem kontrolnih grupa. Svaka je politika data kompletno i ne može se pouzdano reći da li je moglo biti boljih, a svakako i lošijih rešenja. No ako je teško utvrditi koja bi rešenja bila najbolje prilagođena, moguće je utvrditi da su određene mere neadekvatne i loše, s obzirom na logičke i praktične provere.

OSNOVNE PAROLE NAŠE AGRARNE IDEOLOGIJE I OCENA REZULTATA AGRARNE POLITIKE

Tri su osnovne *parole* karakterisale našu agrarnu političku strategiju i ideologiju u posleratnom periodu. a) *Kolektivizacija* je praktično primenjena u jednom dosta kratkom periodu (1946—1952), ali je ostavila duboke materijalne i duhovne posledice, te ih se ni danas pojedini stari kadrovi u politici i nauci ne mogu da oslobode. b) *Kooperacija* karakteriše čitav pređeni period, ali se posebno pojačava od 1955. godine pa sve do 1965. od kada se u većoj meri potencira i nova ideja, parola c) *asocijacije*; iako bez praktične afirmacije, ova je deviza poslednjih godina postala dominantna u programsko-rezolucionoj sferi agrarne politike. Ova poslednja parola ili deviza naše politike uopšte, pa i politike prema selu, nema još praktične podrške, te se koleba između prvih dveju parola, a razvija se iz utopijskih vizija i analogija samoupravljanja u radnim organizacijama tzv. društvenog sektora.

Realnost društveno-ekonomskih odnosa u poljoprivredi pretežnog, tj. seljačkog dela, bila je između naturalne i sitnorobne proizvodnje, sa delovanjem trgovačkog i zelenaškog kapitala i elementima društveno-kapitalističkih mera, tako da su se pokušaji ostvarivanja »novoga« najčešće završavali vraćanjem na ove davno poznate i »provedene« forme društvenih veza, te se revolucija dosada više ispoljavala u oblasti tzv. društveno-političkog poretka, a manje u oblasti sadržaja društvenog života zasnovanog na tehničkim i kulturnim procesima i tvorevinama. Razmatranje *kratkovidnosti* politike u oblasti društvenih oblika (institucionalnih formi) u poljoprivredi nalazi se pred jednim problemom: u kojoj se meri politikom mogu stvoriti »novi« oblici, ili se iza novih naziva kriju i maskiraju stari, dobro poznati sadržaji ranijih društvenih tipova. Ovaj se problem više puta ispoljavao kada su se kooperacijom ili tzv. asocijacijom hteli da revolucionišu odnosi na selu. Čini se da se ovde malo što može da menja nezavisno od tehnike rada i kulture života, kao sadržaja društvenih procesa, te se ekonomski odnosi javljaju kao izvedeni, a u manjoj meri kao kreatori. Kao usmerivač društvenih procesa, politika bi trebala da polazi od osnovnog zakona strukture i kretanja društva: sve što unapređuje tehniku — proizvodne snage, progresivno je. Uzimati tzv. odnose kao nezavisnu samostalnu komponentu, u dosadašnjoj se praksi pokazivalo kao utopija.

Ovde je potrebno razmotriti odnos *nauke* prema selu i poljoprivredi, u kojem su se ispoljavala karakteristična zastranjivanja kao što su: a) na vulgarnom marksizmu zasnovan *dogmatski* aprioran stav o prevaziđenosti seljačkog gazdinstva kao načina rada i života, te proučavanje i procenjivanje postojećih prilika sa gledišta *vizija* koje u praksi do sada nisu našle svoju potvrdu i proveru; b) kasnijih godina u odnosu na proučavanje sela, pa i na politiku prema njemu, prevladava jedan vrednosno *neutralistički* stav, pri kojem izostaje kvalitativna analiza društvenih prilika i problema, te se

zadržava samo na njihovoj kvalitativnoj strani, čemu naročito pogoduju »moderne« metode kvantificiranja (primena matematičke statistike), tako da se društvena nauka time u znatnoj meri tehnicizira (7).

Pri oceni rezultata agrarne politike u nas se javljaju različiti pristupi, pa i zaključci. a) Jedni polaze od stava da je *politika* uvek bila pravilna, da su se (ukoliko ih je bilo) krivine na vreme ispravljale, a da su za eventualne promašaje krivi ciljevi ili mete koje nisu išle u pravcu zalutalih hitaca, tj. izbegavale su da budu pogođene. Ranije su takvi stavovi bili gotovo opšte rasprostranjeni, a još uvek su dati i u materijalu za agrarnu konferenciju SKJ (13). b) Drugi, jače ekonomski orijentisani ukazuju i na određene parcijalne neprilagođenosti i nedovoljnu praktičnu i naučnu zasnovanost mera politike prema konkretnim problemima, te na zakonitost egzistencije oblika rada i pojava koje su politkom trebale da budu prevaziđene (konkretno kada se radi o našim seljačkim gazdinstvima koja su bila već davno otpisana, ali uprkos svemu i dalje postoje). Za ovaj se pristup može reći da je u najvećoj meri kritičko-realistički orijentisan, a karakterističan je i za shvatanja izražavana poslednjih godina u radovima Svete Popovica (9). c) Najzad, sociološki pristup oceni rezultata politike prema selu i poljoprivredi ukazuje na mnoge nedoslednosti te politike, na promašaje, skokove uprazno, na njenu neusklađenost sa samom sobom, kao i sa ostalim komponentama društva. Poslednjih se godina ovakav pristup sve više ispoljava [Stipe Šuvar (11), Radomir Lukić (4), Zdravko Mlinar (5), (14), (15)] i čini se da je kao i prethodni — ekonomski zasnovan, više argumentovan no prvi, apologetski stav koji bi se mogao da označi kao »političarski«.

ZAKLJUČAK

Naša politika prema selu postavljala je sebi veoma ambiciozne, udaljene ciljeve, koje nije mogla praktičnim merama da domaši, pa niti da oceni da li se u njihovom pravcu upravljaju i konkretne mere. Utvrđeno je da su neke mere išle nasuprot poštinih ciljevima, ali i da ti opšti ciljevi nisu polazili od jasnih i na stvarnosti zasnovanih zakonitosti. Težeći maksimalno, idući za radikalnim zahtevima u prvom periodu, posle neuspeha zanemarivali su se bliski i ostvarljivi ciljevi, tako da je politika prema selu raspinjana između utopijskih vizija budućnosti i rasparčanih, često veoma protivrečnih akcija i mera u tekućem životu i praksi.

Efektima u tehničkoj sferi rada i života na selu (mehanizacija, hemizacija i biologizacija), zatim unošenjem gradskih standarda u život sela putem elektrifikacije, razvoja saobraćaja i uređivanja naselja, te delovanjem objektivnog toka razvoja industrije na deagrarijaciju postignuto je uključivanje sela u društvenu podelu rada i integraciju. Promene u ekonomskim odnosima — širenje tržišnih veza nasuprot autarhiji prirodne reprodukcije, kao i kulturna integracija sela u globalno društvo, rezultat su delovanja materijalno-tehničkih efekata industrijalizacije, bez koje bi politika ostala samo lepa vizija.

Projektovani *redosled* transformacije sela nije mogao da bude ostvaren. Promenom samo političkog sistema želilo se uticati na ekonomsko-tehničku sferu, tj. na društvenu osnovu. No ova se oblast pokazala veoma otpornom na promene, a promene su moguće pod dejstvom veoma dubokih tehničko-kulturnih preobražaja, tako da sfera odnosa traži puniju zasnovanost na društvenim procesima (tehničkim i kulturnim). *Usklađenost*, adekvatnost *poli-*

like s ostalim komponentama društva — tehnika, ekonomika i kultura, odnosno *struktura* u celini, bila je stalni problem kojemu se nije pridavala potrebna pažnja.

Politika se odnosi na određene društvene procese kao svoje sadržaje (ekonomika, prosveta, zdravstvo, kultura), ali se »politika« može da odnosi i na samu sebe, kao »politička« politika, kada se njome obuhvataju težnje društva i pojedinih grupa u odnosu na poželjan društveno-politički poredak. Iz ove osnovne »politike« izvire i ostale politike kao posebne i njoj podređene. Ovde leži jedna opasnost: to je mogućnost i zamka dogmatizacije. Iz opšte, lepo zamišljene vizije izvode se konkretna rešenja, umesto da se iz konkretnih prilika i problema, njihovim uopštavanjem formiraju zajednička, opštija rešenja.

Pregled literature

1. BAKARIĆ, Vladimir: *O poljoprivredi i problemima sela*, Beograd, Kultura, 1960.
2. KARDELJ, Edvard: *Problemi socijalističke politike na selu*, Beograd, Kultura, 1959.
3. KOSTIĆ, Cvetko: *Sociologija sela*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1969.
4. LUKIĆ, Radomir: *Osnovi sociologije*, Beograd, Savez udruženja pravnika, 1965.
5. MLINAR, Zdravko: *Selo u procesima društvene integracije i uloga komune. Savetovanje: Socijalna struktura i osnovni procesi u našem savremenom selu*, Zlatibor, 14—15. maja 1969. Beograd, Jugoslovenski odbor za socijalni rad, 1969.
6. MARKOVIĆ, Petar: *Strukturne promene na selu kao rezultat ekonomskog razvika 1900—1960*, Beograd, Zadrūzna knjiga, 1963.
7. MARKOVIĆ, Mihailo: *Opšti metodološki problemi društvenih nauka u našoj zemlji, Sociologija*, Beograd, 2/1965.
8. MILENKOVIĆ, Prokopije: *Problemi kooperacije u poljoprivredi Vojvodine*, Novi Sad, Ekonomski institut, 1968.
9. POPOVIĆ, Svetolik: (a) Četvrti plenum CK SKJ i problemi poljoprivredne politike na selu, *Naša stvarnost*, Beograd, 9/1962, (b) Neki aktuelni problemi agrarne politike Jugoslavije, *Ekonomist*, Beograd, 2-3/1964.
10. RADOMIROVIĆ, Vojin: (a) O nekim pitanjima politike prema selu i poljoprivredi, *Privredna izgradnja*, Novi Sad, 1-2/1970. (b) Prilog razmatranju društvenih procesa na selu, *Zbornik za društvene nauke Matice srpske* 55, Novi Sad, 1970. (c) *Uvod u sociologiju — opštu i ekonomsku*, Novi Sad, Poljoprivredni fakultet, 1970.
11. ŠUVAR, Stipe i saradnici: *Društvene promjene i djelovanje komunista u selu*, Zagreb, Agrarni institut, 1968.
12. Jugoslovensko savetovanje: *Strukture, glavni procesi i njihove socijalne posledice u našem savremenom selu. Diskusije*. Zlatibor, 14—15. maja 1969. Beograd, Jugoslovenski odbor za socijalni rad, 1969.
13. *Agrarna politika i zadaci SKJ*, Beograd, Predsedništvo SKJ, 1970.
14. *Naše teme*, tematski broj pod naslovom : Selo i poljoprivreda, Zagreb, br. 10-11/1970.
15. *Sociologija sela*, tematski broj pod naslovom: Selo i poljoprivreda u društveno-ekonomskom razvoju Jugoslavije, Zagreb, br. 29-30/1970.

Summary

POLICY AS A FACTOR OF THE TRANSFORMATION OF THE YUGOSLAV RURAL COMMUNITY

In the first section of his article the author considers the basic components of society. He then goes on to discuss the directions, spheres and levels of policy. Apart from society's general policy there exist also the separate policies of certain lower levels of society. According to techniques and direction, policy may be liberal or protectionist, conservative or radical.

As in all previous societies, in Yugoslavia too the peasants have played a secondary role in the development of political ideology, and as result an imposed ideology prevails.

The author then considers the characteristics and results of Yugoslavia's policy regarding agriculture and rural communities. The first post-war period was marked by dogmatism which was subsequently replaced by a pragmatic orientation. Due to too distant and insufficiently definite objectives, the measures of current policies could not be adjusted to political strategy. Yugoslav political dogmatism has continued longest in relation to agriculture and rural communities.

Three basic slogans of agrarian ideology — collectivization, co-operation and association — have replaced one another since the war. Occasional attempts to achieve the impossible have made it necessary to modify policy in order to meet the requirements of practical life.

Like policy, science too has shown certain deviations as regards rural communities. The initial dogmatic, *a priori* view on the rural community and private farming as superseded forms was subsequently replaced by a neutralist attitude which neglected the social aspect. The attitude of scientists ranges from a general glorification of the results of the adopted policy to critical views of that policy and to warnings of weak points in the objectives and means of the country's policy towards agriculture and the rural community.

Резюме

ПОЛИТИКА КАК КОМПОНЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ НАШЕГО СЕЛА

1) В первом разделе рассматриваются основные общественные компоненты. Техникой производятся материальные процессы, экономикой охвачены экономические отношения, политикой — установление мочи, а в культуру включены духовные процессы в обществе.

2) Толкуются также направления, районы и уровни проявления политики. Кроме общей политики общества существуют и отдельные политики, наряду с политикой глобального общества являются и более низкие общественные уровни со своими «политиками». Соответственно технике и направленности политика либеральная и протекционистская, т. е. — консервативная и радикальная.

3) В формировании политической идеологии во всех обществах до настоящего времени, а также и у нас, отмечено принижающее положение крестьян в связи с чем преобладает идеология пожалования.

4) Освещаются и характеристики и результаты нашей политики по отношению к селу и сельскому хозяйству. В продолжение первого периода преобладает догматизм который позже заменяется прагматической ориентацией. Вследствие недостаточно определенных намеченных целей средства теперешней политики не были приспособлены политической стратегии. Политический догматизм у нас удерживается слишком долго по сравнению с другими странами и по отношению к селу и сельскому хозяйству.

5) В течение послевоенного развития сменялись три основные девиза аграрной идеологии: коллективизация, кооперация и ассоциация. В некоторых случаях политикой желалось достигнуть невозможных результатов в связи с чем, коррекции внесенные жизнью явились необходимыми.

6) Политика и наука по отношению к селу проявили определенные отступления. В первое время догматическое, априори отношение т. е. мнение об устарелости села и сельских хозяйств отменены позже нейтральным отношением в котором пренебрегается социальная сторона. Позиция научных работников вращается в пределах от общего восхваления результатов политики до критического обсуждения этой политики указывающее на слабую сторону намеченных задач и средств политики по отношению к селу и сельскому хозяйству.